

Halina Auderska

Rzeczpospolita zapłaci. Dramat historyczny w 3 aktach

Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1954

Osoby: król Zygmunt August, Barbara Radziwiłłówna, Bona Sforza, (marszałek W. Ks. Litewskiego) Radziwiłł Czarny, Andrzej Frycz Modrzewski, (hetman wielki koronny) Jan Tarnowski, (marszałek wielki koronny) Piotr Kmita, Stańczyk, (dwórka Zygmunta Augusta) Joanna Dębińska i in.

Czas akcji: 1548-1550, akcja zaczyna się tuż po śmierci Zygmunta Starego

Miejsce akcji: Wawel oraz zamek w Piotrkowie

Uwagi:

Język dramatu stylizowany na polszczyznę piętnastowieczną, m.in. poprzez stosowanie licznych archaizmów. Struktura: bardzo liczne krótkie sceny, rozbudowana galeria postaci. Wyraźny wymiar wychowawczy: postać Frycza Modrzewskiego jak wzór Polaka przedkładającego dobro ojczyzny ponad wszystko; Joanna jako figura kobiety-rewolucjonistki gotowej do każdego poświęcenia w imię sprawy; czarno-białe postacie, klarownie wyznaczona granica między właściwą i niewłaściwą postawą wobec ojczyzny. Ze względu na czas powstania – tuż po śmierci Stalina – można dostrzec w dramacie przestrozę i aktualny komentarz polityczny.

Akt Pierwszy (podzielony na dwadzieścia scen)

Akcja rozpoczyna się na Wawelu pod wieczór, gdzie w kaplicy zamkowej (nie pokazywanej na scenie) trwa czuwanie przy zmarłym królu Zygmuncie Starym. Ekspozycja konfliktu w otwierającej dramat rozmowie Modrzewskiego z dworzaninem i przyjacielem Zygmunta Augusta, Stanisławem Szafrąncem: trwa walka o wpływy między wielmożami (senatem) pod wodzą hetmana Tarnowskiego oraz postępową grupą zorganizowaną wokół Modrzewskiego, który opowiada się m.in. za szanowaniem praw mieszczan (reprezentowanych przez Szymona Bielicę) i różnowierców, reform w Kościele i systemie prawnym faworyzującym możnowładców. Modrzewski wyczekuje powracającego z Litwy Zygmunta Augusta – do czasu jego przybycia stara się nie dopuścić do królowej Bony ani hetmana Tarnowskiego (jednego z najbliższych współpracowników Zygmunta Starego), ani posłów habsburskich.

Dyskusje między dworzanami odbijają stan niepokoju i chaosu, który zapanował po śmierci króla, ponieważ wraz ze zmianą władcy można oczekiwać zmian na stanowiskach. Modrzewski i jego współpracownicy pokładają wielkie nadzieje w młodym królu na przeprowadzenie

radykalnych reform uzdrawiających państwo. W tym przejściowym czasie ujawniają się konflikty interesów oraz osobiste antypatie między bohaterami dramatu.

Królowa Bona pojawia się w scenie dziewiątej, wprowadzając Modrzewskiego i Kmitę w intrygi dynastyczne – tłumaczy, dlaczego dla Jagiellonów korzystniejszy jest ślub z królową francuską a nie habsburską (co skutkowałoby m.in. przejściem przez Habsburgów praw do korony węgierskiej od Izabeli Jagiellonki). Następnie Bona zapoznaje Szafranca z kasztelanką Joanną Dębińską, która ma być dwórką przyszłej królowej. W rozmowach z Boną ujawnia się wielkie oddanie Modrzewskiego i Szafranca młodemu królowi, a także liczne niesprawiedliwości, których doświadczały od wielmożów mieszczańskie. Pomimo protestów Modrzewskiego królowa pertraktuje z Bonerem i Granowskim, aby uzyskać pieniądze dla dworu. Granowski, który skarży się Bonie na radykalizm Modrzewskiego, ma być „zaufanym” Bony na przyszłym dworze Zygmunta Augusta.

Zygmunt August przybywa w scenie dwudziestej, zmęczony, ale przede wszystkim wściekły, że w trakcie jego nieobecności i bez jego wiedzy Bona oraz Modrzewski wprowadzili już nowe porządki na dworze. Król każe odprawić zagraniczne poselstwa, a następnie obwieszcza, że poślubił Barbarę Radziwiłłównę.

Akt Drugi (podzielony na piętnaście scen)

Komnata Barbary Radziwiłłówny na zamku w Piotrkowie, listopad 1548. Barbara rozmawiając ze swoją dwórką Joanną, marzy o zaszczytach i koronacji na królową Polski. Wchodzi Szafraniec i informuje, że Sejm nie zaakceptował jej małżeństwa z królem i został zerwany. Nawet senat – poza Tarnowskim – opowiedział się przeciwko Barbarze, przeciwstawiając się w ten sposób wpływom litewskich Radziwiłłów. Barbara rozmawia ze swoim bratem, Radziwiłłem Czarnym, jak doprowadzić do jej koronacji. Radziwiłł planuje osłabiający suwerenność Polski oraz pozycję Jagiellonów układ z Ferdynandem Habsburskim. Okazuje się również, że Barbara ukrywa przed królem swoją chorobę. Do komnaty wpada przez otwarte okno kamień z pamfletem na Barbarę, „kochanicę po Gasztołdzie”. Wchodzi – zaniepokojony o samopoczucie Barbary – Zygmunt August. Król demaskuje Granowskiego jako szpiega Bony, jednak Radziwiłł sugeruje, że warto wykorzystać jego wpływy w duchowieństwie. Zygmunt słowami „Pieśni nad Pieśniami” wyznaje Barbarze miłość. Przekonuje Barbarę, że nigdy jej nie opuści i prędkiej wyrzeknie się korony, przeciwko czemu jednak Barbara protestuje (podejrzanie gwałtownie).

Radziwiłł przedstawia królowi żądania senatu i duchowieństwa, uderzające w mieszczaństwo i różnowierców. Zygmunt stwierdza, że „cena korony wysoka”, ale każe Radziwiłłowi działać. Ponieważ tłum za oknem cały czas krzyczy „Precz z Radziwiłłówną!”, król wysyła Barbarę pod opieką Szafranca pod Radom. W szczerzej rozmowie Szafraniec wyznaje Zygmuntowi, że nie zgadza się z jego polityką, ale przysięga mu wierność. Dworzanin przekonuje

Zygmunta, aby spotkał się z Fryczem Modrzewskim. W międzyczasie Zygmunt wypytuje Joannę – zakochaną ze wzajemnością w Szafrąncu – czy wyrzekłaby się ukochanego lub dziecka dla sprawy. Joanna w każdym przypadku wybrałaby sprawę, Zygmunt stwierdza, że jest kobietą “bez serca”.

Do króla przychodzą Szafraniec, Modrzewski, Kmita i Bielica, próbują przekonać go do swoich racji, uzmysłowić, jak dalece wyrzekł się własnych ideałów i wartości. Zygmunt reaguje gniewem, atakuje Modrzewskiego, który jednak nie daje się zastraszyć. Bez przyzwolenia sejmu, ignorując groźby Kmity, Zygmunt postanawia wykonywać prawa i obowiązki króla.

Akt Trzeci (podzielony na dwadzieścia dwie sceny)

Kwiecień 1550, Wawel. Zygmunt przegląda rękopis Frycza *O prawach niesprawiedliwych*. Następnie w rozmowie z Radziwiłłem waha się, czy zaakceptować plan litewskiego magnata proponuje inne rozwiązania (rezygnacja z koronacji Barbary, zrzeczenie się korony polskiej), w końcu poddaje się argumentom Radziwiłła i składa podpis na układzie z Habsburgami.

Joanna po zachowaniu Barbary domyśla się rozwoju wydarzeń i wzywa Szafrąncę, aby skłonić go do interwencji. Tymczasem Szafraniec wypomina jej, że jest nie dość czuła i kobieca. W kolejnej scenie Stańczyk z przekąsem zauważa, że jednak nic się na dworze nie zmieniło od śmierci Zygmunta Starego – wciąż ci sami ludzie sprawują władzę. Granowski informuje, że duchowieństwo – w zamian za zgodę na koronację – oczekuje również zakazu druku pism Modrzewskiego.

Modrzewski próbuje wprowadzić do króla poselstwo złożone z reprezentantów szlachty i mieszczan. Zygmunt August zajęty jest jednak oglądaniem kolekcji monet i nie chce przyjąć posłów. Zostaje sam na sam z Modrzewskim. Król w tej rozmowie – pomimo licznych argumentów Frycza – wprost stwierdza, że ważniejsze są dla niego zwykle ludzkie uczucia i dobro Barbary niż losy ojczyzny. Kmita kaja się przed królem za okazane uprzednio Bonie i szlachcie poparcie, dołącza do wielmożów. Przychodzi również Bona, która zarzuca Zygmuntowi, że zdradził rodzinę i oskarża go o ślepotę. Bona każe wybrać Zygmuntowi: ona albo Barbara, król wybiera żonę; wyrzuca również z dworu Joannę, gdy dowiaduje się o jej stosunku do Barbary.

Para królewska wychodzi, aby w senacie przypieczętować układ. Stronnictwo reformatorów zostaje na zamku w atmosferze klęski, którą jednak rozprasza szybko Modrzewski, zagrzewając wszystkich do dalszego działania na rzecz ojczyzny.

Oprac. Agata Łuksza